

4. Irinin A. M. Chernigovshchina. Istoriya, estestvennoe i ekonomicheskoe opisanie kraja. Chernigov, 1919. 204 s.
5. Istoriya trgovli i promyshlennosti v Rossii: v 3 t. T. 3: Manufakturnaya promyshlennost. Sankt-Peterburg, 1914. 382 s.
6. Laverychev V. Ya. Monopolisticheskiy kapitalizm v tekstilnoy promyshlennosti Rossii (1900–1917 gg.). Moskva: Izd-vo MGU, 1963. 286 s.
7. Materialy dlya geografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami Generalnogo shtaba. Chernigovskaya guberniya / Pod. red. M. Domontovicha. Sankt-Peterburg, 1865. 796 s.
8. Melnyk L. H. Tekhnichnyy perevorot na Ukrayini u XX st. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, 1972. 240 s.
9. Opisanie Chernigovskoy gubernii / Pod red. A. A. Rusova. T. 2. Chernigov, 1899. 377 s.
10. Pazhitnov K. A. Ocherki istorii tekstilnoy promyshlennosti dorevolutsionnoy Rossii. Sherstyanaya promyshlennost. Moskva: Izd-vo AN SSSR, 1955. 364 s.
11. Tugan-Baranovskiy M. I. Russkaya fabrika v proshlom i nastoyashchem. Sankt-Peterburg, 1898. 550 s.
12. Chumak M. M. Kupetstvo yak faktor rozvytku promyslovosti Livoberezhnoyi Ukrayiny (60-ti rr. XIX–1914 r.). Dys. ... kand. istor. nauk. Luhansk, 2009. 220 s.

Levytskyi V. The development of Klyntsivska textile idustry in the second half of the XIX – early XX centuries.

The article covers the issues of the development of the Klyntsivska light industry in the Chernihiv province in the second half of the XIX and early XX centuries, it was showed the location of the enterprises of the branch. The main publications on the topics devoted to this article are described.

The research analyzed sources of supply of raw materials for Klyntsiv textile factories. The attention was paid to the processes of capitalization of the light industry of the region and the economic policy of the Russian state towards it. The vectors of technical development of factories have been determined due to scientific achievements and directions of sales of products of enterprises on the external and internal markets. The role of engineers, entrepreneurs and workers in the development of the textile industry was explored.

Key words: light industry, textile industry, export, market, raw materials, plant, technical progress.

Одержано 22.09.2017.

УДК 94(477.41/.82):664.7«XIX/XX»

**Тарас Стоколоса
(Тернопіль)**

ІНФРАСТРУКТУРА ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ БОРОШНОМЕЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ВОЛИНСЬКОЇ І КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті на основі значного кола першоджерел висвітлено питання інфраструктури та продуктивності борошномельної промисловості на території Волинської та Київської губерній досліджуваного періоду.

Метою дослідження є детальне висвітлення питання розширення мережі борошномельних підприємств, а також обсягів їхнього виробництва та вартості виробленої продукції.

Дослідження здійснено на основі використання таких методів: історико-хронологічного, порівняльного, проблемного, синтезу і аналізу, дедукції та індукції. Саме ці методи дозволили провести всебічний науковий аналіз проблеми.

На основі аналізу, узагальнення та систематизації історичних джерел досліджено розвиток мережі різних типів млинів у Волинській та Київській губерніях у другій половині XIX – на початку XX ст. Одержані результати свідчать, що борошномельна промисловість у цих регіонах пройшла досить складний шлях розвитку. Висвітлено динаміку зростання вартості виробленої продукції галузі. Значну

увагу приділено характеристиці найбільших і найпотужніших борошномельних підприємств. Викладені у статті узагальнення та висновки можуть бути використані під час подальшого дослідження загальної картини соціально-економічної історії України Нової доби.

Ключові слова: млин, паровий млин, борошномельна промисловість, Волинська губернія, Київська губернія, промисловий переворот.

У сучасній історичній науці значної популярності набуває дослідження особливостей соціально-економічного розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст. Даний період характеризувався проведенням ряду прогресивних реформ, які дали змогу значно вдосконалити ефективність економіки. Не була виключенням і борошномельна промисловість, яка змогла вийти на передові позиції на території Волинської та Київської губерній. У нашій країні знову відбуваються активні реформи та зміни. Саме тому досвід і уроки діяльності борошномельного виробництва набувають значної актуальності для вироблення сучасних підходів щодо використання економічних ресурсів України.

Вивченню борошномельного виробництва Волинської та Київської губерній у період другої половини XIX – на початку XX ст. приділялося досить мало уваги з боку дослідників. Одним із дослідників, які присвятили певну увагу питанням продуктивності та інфраструктури млинів Волинської та Київської губерній, був О. Машкін [16]. Розвитку борошномельного виробництва у Наддніпрянській Україні та, зокрема, м. Києва, присвячена стаття М. Москалюка [17]. Певні аспекти діяльності борошномельної промисловості виділили у своїх працях О. Реєнт [34] і Н. Романюк [35; 36].

Метою дослідження є комплексне дослідження та висвітлення розвитку інфраструктури, обсяги виробництва і вартість борошномельної продукції Волинської та Київської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст. Відповідно до мети поставлено такі дослідницькі завдання: з'ясувати стан наукової розробки проблематики; висвітлити динаміку розширення інфраструктури та обсягів виробництва борошномельної промисловості; дослідити основні причини кризових явищ у розвитку галузі.

У другій половині XIX – на початку XX ст. завдяки промисловому перевороту відбувався постійний процес зростання енергоозброєності та механізації борошномельного виробництва Правобережної України [20, с. 87]. У цій галузі промисловості у пореформений період сформувалися три напрями розвитку: 1) млинарство у вигляді значної кількості дрібних водяних млинів і вітряків, а також тартаків (із кінськими приводами), що переробляли місцеве зерно і обслуговували незначну місцеву територію, або ж перемелювали зерно селянам для власних потреб. Даний тип млинів створювався як поміщиками, так і селянами. Вони існували, не відчуваючи конкуренції з боку інших млинів, а отже, не мали істотних стимулів до вдосконалення своєї відсталोї техніки виробництва; 2) млини, котрі були складовою частиною іншого виробництва (наприклад, винокурного заводу), або додатком (цукроварні, олійниці, лісопильні тощо). Ці млини користувалися спільними двигунами, їх продукція використовувалася як сировина для подальшого виробництва та збувалася на місцевому ринку; 3) у пореформений період виникають великі механізовані парові млини – спеціально розраховані на широкий ринок збуту. Ці млини відзначалися великими розмірами виробництва, вони перемелювали зерно (переважно високоякісну пшеницю), що привозилося здалеку [17, с. 96–97].

Становище Волинської губернії у пореформений період було досить своєрідним. В економічному відношенні вона була однією із найвідсталіших у Наддніпрянській Україні, залишалась аграрним краєм. Не була винятком і борошномельна промисловість губернії [15, с. 23].

Зокрема, у 1875 р. на території Волинської губернії нараховувалось 2993 млини, з них водяні – 1910, вітряні – 1038, 16 приводилися в рух кінськими і лише в 29 використовували парові машини. Більшість млинів була віддана поміщиками в оренду [1, с. 238]. Характерною ознакою регіону було кількісне переважання водяних млинів.

Зокрема, у Токаревській волості Дубенського повіту функціонувало 9 млинів і всі водяні [8, арк. 95 зв.–105]. Наведені факти свідчать про те, що борошномельна галузь на Волині значно відставала у розвитку від інших. Упродовж наступного десятиліття стан борошномельної промисловості не надто змінився. Основні позиції в економіці краю займало цукрове та винокурне виробництво [2, арк. 7–7 зв.].

Починаючи із другої половини 1880-х рр. борошномельна промисловість як за розвитком, так і виробництвом, починає займати значне місце. В губернії на той час діяло 3358 млинів, а саме: 40 – парових, 1890 – водяних, 1379 – вітряних і 49 приводилися в дію тваринною силою. У 1886 р. млини виробили продукції на суму 1175337 крб. [3, арк. 7 зв.–8]. Також постійно засновувалися нові млини. Так, у 1883 р. почав діяти паровий млин у с. Юліанівка Житомирського повіту, який перемелював 500000 пудів зерна в рік. 1880 р. засновано паровий млин у м. Шепетівка на якому працювало 24 робітники. У 1889 р. став до ладу паровий млин К. Варварова у м. Житомир [39, с. 648–649].

На початку 1890-х рр. тенденція до кількісного та вартісного зростання борошномельного виробництва продовжує зберігатися. Станом на 1891 р. у Волинській губернії діло 4011 млинів, з яких 25% із них перебували в оренді. Заслуговує на увагу також і той факт, що вітряні млини починають переважати над водяними. Водночас, зростає кількість парових млинів [4, арк. 6 зв.]. Так, у 1893 р. у Волинській губернії діяло 25 парових і 228 водяних млинів, які, у зв'язку зі значними обсягами виробництва, внесено у статистичні збірники. Загальна сума їх виробництва досягала 3661893 крб. [21, с. 347–351]. У 1894 р. кількість парових млинів дещо збільшилась – до 32, а вартість виробництва становила 1907037 крб. [22, с. 351–355].

Станом на 1895 р. борошномельне виробництво займає на друге місце в губернії, поступаючись лише цукроварінню. Найбільш розвиненими у сфері виробництва муки були Житомирський, Новоград-Волинський, Острозький і Заславський повіти. Водночас, слід відмітити, що основним борошномельним регіоном було не місто, а село. Так, із 48 парових млинів, які діяли у 1895 р., 43 розташовані саме у сільській місцевості. Схожа тенденція спостерігалась і серед водяних млинів [5, арк. 44 зв.–45].

Із наведених даних можна зробити висновок, що борошномельне виробництво Волинської губернії на початку XX ст. розвивається досить активно – постійно збільшується кількість парових млинів. Хоча слід також відмітити, що показники вартості виробництва демонструють значні коливання, що є свідченням наявності кризових факторів.

На початку XX ст. стан борошномельної промисловості Волинської губернії дещо покращується. Зокрема, якщо у 1904 р. в краї діяло 106 парових млинів, то у 1905 р. їхня кількість досягла 130 [23, с. 340]. А в 1906 р. зросла до 135 [6, арк. 73]. Не втрачали свого значення й інші типи млинів. Так, в 1905 р. у Волинській губернії функціонувало 377 великих борошномельних підприємств, які приводилися в дію за допомогою води. Загальна сума виробництва водяних млинів складала 1 425 138 крб. У свою чергу вартість продукції парових млинів досягла 2 064 136 крб. [23, с. 340; 35, с. 121].

Досить значними обсягами виробництва в даний період відзначався млин графіні Нірод у маєтку Левків на Житомирщині, спроможний за рік переробляти близько 130 тис. пудів зерна [16, с. 86]. У місті Житомирі діяв млин Мойсея Холоденка, на якому працювало 32 робітники. Річна сума його виробництва досягала 317 400 крб. У Володимирі-Волинському діяв паровий млин Володимира Люденського, обсяги річного виробництва якого становили 214 000 крб. У 1905 р. найбільш прибутковим у Волинській губернії був млин Наталії Оржевської, який знаходився у м. Нова Чарторія. Річна вартість його виробництва досягала суми 896 612 крб. [24, с. 397–415]. По 600–800 тис. пудів зернових щорічно перемелював млин П. Гутовського (с. Гутовичі Володимир-Волинського повіту) [35, с. 126].

Напередодні Першої світової війни найбільшими обсягами виробництва на території Волинської губернії відзначався паровий млин М. Ловинського в м. Кременці (590 000 крб. за рік), водяний млин князя Е. Святополка-Четвертинського в Острозькому повіті (500 000 крб.), паровий млин М. Журавського (1 000 000 крб.), який знаходився в с. Чернелівка Старокостянтинівського повіту та водний млин Е. Кандельмана, який діяв в с. Клевани Рівненського повіту [25, с. 603–650; 26, с. 284–328]. Не втрачало промислового значення і м. Житомир. Зокрема, у місті діяло вже два млини М. Холоденка. Перший млин був обладнаний двома парами вальців і паровим котлом потужністю 60 кінських сил. У 1912 р. він виробив 92 000 пудів муки на суму 164 000 крб. На другому млині працювало 13 робітників. За рік він перемелював 70 000 пудів муки на суму 64 000 крб. Обладнаний паровим двигуном потужністю в 60 кінських сил, двома парами вальців і 5 поставами. Значними обсягами відзначалися також й інші млини. Так, млин Якова Грамадецького перемелював 26 000 пудів жита в рік на суму 30 000 крб. Водяний млин на вул. Стара Рудня перемелював 60 000 пудів жита. Дизельний млин Вейцеля Зазовського переробляв зерна на суму 100 000 крб. Млин Якова Шпільберга, на якому працювало 19 робітників, за рік переробляв продукції на суму 140 000 крб. [9, арк. 5 зв.–18, 606 зв.–607].

Деякі регіони губернії значно відставали від інших у борошномельному виробництві. Наприклад, в Рогачевській волості Новоград-Волинського повіту діяло три водяних млини і один паровий. Продуктивність кожного з них не перевищувала 3000 крб. У Смолдиревській та Берездівській волості діяло по 2 млини [7, арк. 38 зв.–39, 45 зв.–46, 49 зв.–50, 90 зв.–91, 138 зв.–141, 156 зв.–160].

Значного поширення борошномельне виробництво набуло і на території Київської губернії. Ще до проведення селянської реформи, у 1859 р. на території краю вже діяло 3 парових млини із загальною сумою виробництва 167 292 крб. Станом на 1879 р. кількість млинів такого типу зросла до 37 [38, с. 88–89; 34, с. 150].

Упродовж 1860–1880-х рр. борошномельна промисловість Київщини продовжує розвиватися. Як приклад, можна навести статистичні дані по Стремигородській волості Радомишльського повіту. У 1867–1868 рр. тут діяли 3 водяні млини [10, арк. 7; 11, арк. 31 зв.]. У 1870 р. їхня кількість зменшилася до 2, але вже через декілька років зросла до 12 [12, арк. 10 зв.; 13, арк. 18 зв.–20 зв.]. На початку 1880-х років у цій же волості функціонував 21 млин, один із яких був паровим [14, арк. 48 зв.–50]. У Бердичівському повіті діяв водяний млин дворянина Карла Куржевського, заснований ще у 1883 р. Він знаходився у кам'яному приміщенні і приводився в дію двома турбінами по 12 к. с. кожна. Млин був обладнаний 5 вальцями і двома парами жорен. Переробляв виключно пшеницю [37, с. 181–182].

Станом на 1892 р. борошномельна промисловість Київської губернії виготовила продукції на загальну суму 6 579 430 крб. Наступного року цей показник зріс до рівня 6 690 780 крб. У губернії діяло лише 159 млинів, які давали прибутку більше як на 1 000 крб. [27, с. 277–280]. У 1895 р. борошномельна промисловість Київської губернії переживала тимчасову кризу. Розмір отриманих втрат був настільки значним, що деякі підприємці припинили сплату платежів, а дехто скоротив виробництво більш як на 50%. Причинами даної кризи були наступні фактори: за попередні 4–5 років на території Київщини млинарська справа розвивалася надзвичайно активними темпами [29, с. 56]. Лише за 1894 р. вартість виробленої млинами Київської губернії продукції збільшилась на 1 179 150 крб. [28, с. 353]. Було збудовано більше 30 нових парових млинів і вдосконалено вже існуючі. Борошно, котре вироблялося на Київщині, здебільшого збувалося місцевим винокурним заводам або відправлялося на експорт в північно-західні губернії Російської імперії. Але більшість винокурень поступово перейшла на використання картоплі, а в регіонах, куди здійснювався експорт розвинулася власна мережа виробництва борошна. Крім цього, ціна на зерно у 1895 р.

у порівнянні з вартістю борошна були досить високими, тому значна частина млинів була збитковою.

Що стосується мережі борошномельних підприємств Київської губернії, то у 1895 р. чисельність млинів, які мали 3 і більше постави становила 365. По повітах вони розподілялися наступним чином: Київський повіт – 27, Бердичівський – 26, Васильківський – 61, Звенигородський – 22, Канівський – 50, Липовецький – 29, Радомишльський – 23, Сквирський – 54, Таращанський – 54, Уманський – 27, Черкаський – 16 і Чигиринський – 13. Що стосується інших млинів, то їх промислове значенні було незначним і вони задовольняли потреби виключно місцевого населення [29, с. 56–57].

Не зважаючи на дані обставини, деякі млини Київської губернії були досить великими підприємствами, із солідним капіталом і виробляли вражаючі обсяги борошна. Так, на підприємствах «Київського борошномельного млина», де в 1897 р. працювало 180 робітників, перероблялося до 3 млн. пудів зерна на суму більше 2 375 000 крб. [36, с. 72]. Водночас інший великий млин, який діяв у Києві і орендувався купцем Яновським виробляв продукції лише на суму 374 321 крб. [30, с. 632]. Наприкінці ХІХ ст. тільки 8 великих млинів Київщини за рік переробили не менше як 6 млн. пудів зерна [18, с. 24]. По 600–800 тис. пудів зернових щорічно перемелювали млини Н. Я. Головчинер і К. Красномовид (с. Турбово, хут. Красномовид Бердичівського повіту) [36, с. 72].

На початку ХХ ст. борошномельне виробництво Київської губернії демонструє тенденції до зростання. Зокрема, у 1902 р. вартість млинарської продукції становила 14 360 509 крб., а вже у 1903 р. – 15 012 454 крб. [31, с. 280; 33, с. 242].

Найбільшим центром машинної індустрії у борошномельній промисловості на Правобережжі стало м. Київ. Практично усі парові млини міста були збудовані упродовж 80-х років ХІХ ст. купцями. За вартістю виготовленої продукції борошномельна промисловість Києва займала четверте місце – після горілчаної, машинобудівної і тютюнової, виробляючи близько 11% загальної вартості промисловості міста [19, с. 92]. Великий попит на зерно у Києві відзначався, перш за все, зі сторони дев'яти великих промислових млинів. Серед них виділялися своєю потужністю акціонерне товариство київського парового млина Я. І. Кельберг і К^о з капіталом на 1 грудня 1912 р. у 500 000 крб. і товариство «Київський млин» із капіталом у 2 500 000 крб. Зокрема, на останньому працювало на початку ХХ ст. близько 130 робітників [34, с. 122]. Загальна потужність парових машин товариства становила 940 кіньських сил. За даними Київського біржового комітету, обороти міста зерновими продуктами становили 40 млн. крб. на рік, при чому більше половини припадало на пшеницю. Продуктивність тільки одного київського млинарства досягала не менше 8 млн. пудів [34, с. 122; 39, с. 664].

Таким чином, борошномельна промисловість на території Волинської та Київської губерній характеризується тенденцією до постійного розширення інфраструктури, обсягів і вартості виробництва. Наприкінці ХІХ ст. дана галузь змогла вийти на одні з перших місць у регіоні за економічними показниками. Водночас, слід відмітити, що діяльність борошномельної промисловості відзначалася також і періодичними кризовими явищами, які негативно впливали на її функціонування. Результатом цього стало те, що на початку ХХ ст. лише незначна кількість млинів змогла перетворитися у великі промислові об'єкти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Пер. З. Борисюк. Київ, 1998. 336 с.
2. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). Ф. 67. Оп. 1-Д. Спр. 307. 69 арк.
3. ДАЖО. Ф. 67. Оп. 1-Д. Спр. 310. 100 арк.
4. ДАЖО. Ф. 67. Оп. 1-Д. Спр. 313. 65 арк.

5. ДАЖО. Ф. 67. Оп. 1-Д. Спр. 314. 68 арк.
6. ДАЖО. Ф. 67. Оп. 1-Д. Спр. 315.73 арк.
7. ДАЖО. Ф. 118. Оп. 1-Д. Спр. 10. 277 арк.
8. ДАЖО. Ф. 118. Оп. 20. Спр. 1378. 141 арк.
9. ДАЖО. Ф. 338. Оп. 1. Спр. 37. 618 арк.
10. ДАЖО. Ф. 497. Оп. 1. Спр. 68. 7 арк.
11. ДАЖО. Ф. 497. Оп. 1. Спр. 94. 36 арк.
12. ДАЖО. Ф. 497. Оп. 1. Спр. 131. 18 арк.
13. ДАЖО. Ф. 497. Оп. 1. Спр. 275. 35 арк.
14. ДАЖО. Ф. 497. Оп. 1. Спр. 345. 51 арк.
15. Ковальчук І. В. Економічний стан і соціальна сфера Житомира напередодні і в роки Першої світової війни // Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 17–18 липня 2015 р.). Одеса. С. 22–25.
16. Машкін О. М. Російське дворянство іноземного походження в промисловості України другої половини XIX – початку XX ст. // Український історичний журнал. 1998. № 2. С. 83–88.
17. Мельник Л. Г. Технічних переворот на Україні у XIX ст. Київ: В-во Київського університету, 1972. 239 с.
18. Москалюк М. Розвиток борошномельної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. 2009. Вип. 2. С. 23–26.
19. Москалюк М. М. Розвиток обробної промисловості українських губерній Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. Тернопіль: ТНПУ, 2012. 300 с.
20. Москалюк М. Розвиток переробної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Тернопіль: Видавництво «Рада», 2009. 336 с.
21. Памятная книжка Волынской губернии на 1895 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1895. 474 с.
22. Памятная книжка Волынской губернии на 1896 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1896. 475 с.
23. Памятная книжка Волынской губернии на 1906 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1905. 388 с.
24. Памятная книжка Волынской губернии на 1907 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1906. 549 с.
25. Памятная книжка Волынской губернии на 1912 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1911. 188 с.
26. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1913. 585 с.
27. Памятная книжка Киевской губернии на 1895 год. Киев: Издание Киевского губернского статистического комитета, 1895. 311 с.
28. Памятная книжка Киевской губернии на 1896 год. Киев: Издание Киевского губернского статистического комитета, 1896. 390 с.
29. Памятная книжка Киевской губернии на 1897 год. Киев: Издание Киевского губернского статистического комитета, 1897. 371 с.
30. Памятная книжка Киевской губернии на 1890 год. Киев: Издание Киевского губернского статистического комитета, 1890. 352 с.
31. Памятная книжка Киевской губернии на 1904 год. Киев: Издание Киевского губернского статистического комитета, 1904. 672 с.
32. Памятная книжка Киевской губернии на 1905 год. Киев: Издание Киевского губернского статистического комитета, 1904. 598 с.
33. Пономарев Н. В. Учебник сельскохозяйственной и торгово-промышленной статистики России. СПб: Издание картографического заведения А. Ильина, 1924. 279 с.
34. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (186–1914 рр.): Монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 365 с.
35. Романюк Н. Й. Роль підприємців в розвитку аграрного сектору економіки Правобережної України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. 2013. № 3. С. 113–127.

36. Романюк Н. Й. Сільські підприємці і підприємництво: 1861–1914 рр. (за матеріалами Київської, Подільської і Волинської губерній). Житомир: Полісся, 2012. 600 с.
37. Сборник сведений по Киевской губернии и Адресс-календарь на 1887 год / Сост. В. Г. Мозговой. Киев: Типография Губернского Правления, 1887. 352 с.
38. Сборник статистических сведений о Киевской губернии за 1859 год. Киев: Типография Губернского Правления, 1861. 284 с.
39. Фабрично-заводские предприятия Российской империи / Сост. Л. К. Езиоранский. СПб: Издание торгового дома А. Срока, 1909. 1451 с.

REFERENCES

1. Bovua D. Bytva za zemlyu v Ukrayini 1863–1914. Polyaky v sotsio-etnichnykh konfliktakh / Per. Z. Borysyuk. Kyiv, 1998. 336 s.
2. Derzhavnyy arkhiv Zhytomyrskoyi oblasti (dali – DAZhO). F. 67. Op. 1-D. Spr. 307. 69 ark.
3. DAZhO. F. 67. Op. 1-D. Spr. 310. 100 ark.
4. DAZhO. F. 67. Op. 1-D. Spr. 313. 65 ark.
5. DAZhO. F. 67. Op. 1-D. Spr. 314. 68 ark.
6. DAZhO. F. 67. Op. 1-D. Spr. 315. 73 ark.
7. DAZhO. F. 118. Op. 1-D. Spr. 10. 277 ark.
8. DAZhO. F. 118. Op. 20. Spr. 1378. 141 ark.
9. DAZhO. F. 338. Op. 1. Spr. 37. 618 ark.
10. DAZhO. F. 497. Op. 1. Spr. 68. 7 ark.
11. DAZhO. F. 497. Op. 1. Spr. 94. 36 ark.
12. DAZhO. F. 497. Op. 1. Spr. 131. 18 ark.
13. DAZhO. F. 497. Op. 1. Spr. 275. 35 ark.
14. DAZhO. F. 497. Op. 1. Spr. 345. 51 ark.
15. Kovalchuk I. V. Ekonomichnyy stan i sotsialna sfera Zhytomyra naperedodni i v roky Pershoyi svitovoyi viyny // Suspilni nauky: napryamky ta tendentsiyi rozvytku v Ukrayini ta sviti: Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Odesa, Ukrayina, 17–18 lyunya 2015 r.). Odesa. S. 22–25.
16. Mashkin O. M. Rosiyske dvoryanstvo inozemnoho pokhodzhennya v promyslovosti Ukrayiny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. // Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal. 1998. № 2. S. 83–88.
17. Melnyk L. H. Tekhnichnykh perevorot na Ukrayini u XIX st. Kyiv: V-vo Kyivskoho universytetu, 1972. 239 s.
18. Moskalyuk M. Rozvytok boroshnomelnoyi promyslovosti u Naddnipyrianskiy Ukrayini v druhiy polovyny XIX – na pochatku XX st. // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatyuka. Seriya: Istoryia. 2009. Vyp. 2. S. 23–26.
19. Moskalyuk M. M. Rozvytok obrobnoyi promyslovosti ukraiynskykh huberniy Rosiyskoyi imperiyi v druhiy polovyny XIX – na pochatku XX st. Ternopil: TNPU, 2012. 300 s.
20. Moskalyuk M. Rozvytok pererobnoyi promyslovosti u Naddnipyrianskiy Ukrayini v druhiy polovyny XIX – na pochatku XX stolittya. Ternopil: Vydavnytstvo «Rada», 2009. 336 s.
21. Pamyatnaya knizhka Volynskoy gubernii na 1895 god. Zhitomir: Izdanie Volynskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1895. 474 s.
22. Pamyatnaya knizhka Volynskoy gubernii na 1896 god. Zhitomir: Izdanie Volynskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1896. 475 s.
23. Pamyatnaya knizhka Volynskoy gubernii na 1906 god. Zhitomir: Izdanie Volynskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1905. 388 s.
24. Pamyatnaya knizhka Volynskoy gubernii na 1907 god. Zhitomir: Izdanie Volynskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1906. 549 s.
25. Pamyatnaya knizhka Volynskoy gubernii na 1912 god. Zhitomir: Izdanie Volynskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1911. 188 s.
26. Pamyatnaya knizhka Volynskoy gubernii na 1914 god. Zhitomir: Izdanie Volynskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1913. 585 s.
27. Pamyatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1895 god. Kiev: Izdanie Kievskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1895. 311 s.

28. Pamyatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1896 god. Kiev: Izdanie Kievskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1896. 390 s.
29. Pamyatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1897 god. Kiev: Izdanie Kievskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1897. 371 s.
30. Pamyatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1890 god. Kiev: Izdanie Kievskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1890. 352 s.
31. Pamyatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1904 god. Kiev: Izdanie Kievskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1904. 672 s.
32. Pamyatnaya knizhka Kievskoy gubernii na 1905 god. Kiev: Izdanie Kievskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, 1904. 598 s.
33. Ponomarev N. V. Uchebnik sel'skokhozyaystvennoy i torгово-promyshlennoy statistiki Rossii. SPb: Izdanie karograficheskogo zavedeniya A. Ilina, 1924. 279 s.
34. Reyent O. P., Serdyuk O. V. Silske hospodarstvo Ukrayiny i svitovyy prodovolchyy rynok (186–1914 rr.): Monohrafiya. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2011. 365 s.
35. Romanyuk N. Y. Rol pidpryyemstiv v rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky Pravoberezhnoyi Ukrayiny (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) // Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal. 2013. № 3. S. 113–127.
36. Romanyuk N. Y. Silski pidpryyemtsi i pidpryyemnytstvo: 1861–1914 rr. (za materialamy Kyivskoyi, Podilskoyi i Volynskoyi huberniy). Zhytomyr: Polissya, 2012. 600 s.
37. Sbornik svedeniy po Kievskoy gubernii i Adress-kalendar na 1887 god / Sost. V. G. Mozgovoy. Kiev: Tipografiya Gubernskogo Pravleniya, 1887. 352 s.
38. Sbornik statisticheskikh svedeniy o Kievskoy gubernii za 1859 god. Kiev: Tipografiya Gubernskogo Pravleniya, 1861. 284 s.
39. Fabrichno-zavodskie predpriyatiya Rossiyskoy imperii / Sost. L. K. Ezioranskiy. SPb: Izdanie torgovogo doma A. Sroka, 1909. 1451 s.

Stokolosa T. Infrastructure and profitability of flour-milling production of Volyn and Kyiv provinces in the second half of the XIX –the beginning of XX centuries.

In the article, based on a large circle of primary sources, the issues of infrastructure and productivity of the flour-mill industry in the territory of the Volyn and Kyiv provinces of the investigated period are covered.

The purpose of the study is to provide a detailed coverage of the issue of expanding the network of flour-milling enterprises, as well as the volume of their production and the cost of production.

The research is carried out on the basis of the use of such methods: historical-chronological, comparative, problem, synthesis and analysis, deduction and induction. It is these methods that allowed us to conduct a comprehensive scientific analysis of the problem.

On the basis of analysis, generalization and systematization of historical sources, the development of a network of different types of mills in the Volyn and Kyiv provinces in the second half of the XIX and early XX centuries was investigated. The obtained results indicate that the flour-mill industry in these regions has undergone a rather complicated path of development. The dynamics of the value growth of the manufactured products of the industry is highlighted. Considerable attention is paid to the characteristics of the largest and most powerful flour mill enterprises. The generalizations and conclusions set out in the article can be used in the further study of the general picture of the socio-economic history of Ukraine of the New Day.

Key words: mill, steam mill, milling industry, Volyn province, Kiev province, industrial revolution.

Одержано 25.09.2017.